

I Krigens Vold.

VIII.

**Minder og Optegnelser af Jørgen Hansen, Endrupskov
udvalgte af Charles Borch. Ved H. Lausten-Thomsen.**

Jeg havde aftjent min Værnepligt ved 1. Grenader-Regiment 1897—99 og var altsaa »langt ude« i Reserven. Sidste Indkaldelsesordre om Foraaret blev givet til Mandskabet af min Aargang med Besked om at møde første Dag i Tilfælde af Mobilisering paa Kasernen i Haderslev, ved Regiment 84. En Ordre som denne i Forbindelse med de politiske Foreteelser lod ane et og andet, men der gik jo lang Tid, før Knaldhætten sprang i Serajevo.

Hvorledes det er for en Mand i den bedste Alder, med alle Forhaabninger ubeskaaret, at skulle tage Afsked med Hustru og Børn for at gaa i Krig, vil jeg ikke inclade mig paa at beskrive. Jeg boede dengang i Tiset og tog med Toget fra Gramby til Haderslev. Kasernen paa Gammelting var en eneste Mennekevrimmel, de aktive Soldater ved Regiment 84 var indkaldt og afmarcherede, efterfulgt af de første Afdelinger af Reserven, med Chr. Behrends fra Gram som Fører. Henad Kl. 7 fik vi Ordre til at møde i Flensborg den 12. August; Tøjkammeret var nok udsolgt for denne Gang. Vi mødte i Flensborg, men efter en kort Opstillingsprøve viste det sig, at alle de, der var blevne tilovers i Haderslev, ogsaa kunde undværes her; der var Masser af Frivillige. Fra alle højere Skoler mødte en Stab af Unge, som efter min Mening var for gode til et saa daarligt Haandværk, som Krigen er. Vi var 25—30 Mand fra Haderslev-Eggen, som for anden Gang satte Kursen hjemefter, i Haab om at Krigen vilde være endt, før vi skulde møde igen. Men saa kom der telegrafisk Indkaldelsesordre til den 29. August, og dermed var Sagen afgjort. Vi blev tildelt Bataillon 85, som for en stor Del var sammensat af Hamborgere og Bremerfolk. En Dag, da min Hustru besøgte mig, blev jeg udtaget til Regiment 213, som var

ved at afmønstre for at afgaa til Fronten. Jeg bad om Udsættelse og fik den bevilget mod, at en anden Mand blev sendt afsted. Regiment 213 blev helt oprevet i første Træfning ved Marneslaget. —

Den 12. September blev der med kort Varsel givet Ordre til Ilmarch for alle dem, der havde Pikkelhuer; jeg havde vist ikke opfattet Ordren rigtigt og kom, næsten uden at vide hvorfor, med denne Transport til Altona, tilmed i den Tro, at jeg var eneste Dansker. Da vi nærmede os Byen, skubbede jeg Hjelmen under Bænken og mødte i Hue som alle Danemænd. Desværre viste det sig jo, at der var Pikkelhuer nok til os allesammen i Tøjhuset i Altona; vi fik da ogsaa at vide, at det var meget paa-faldende, at det netop var os, som ikke havde Hjelm med fra Flensborg! Den næste Illusion røg, da vi ved Nyinddelingen prøvede paa at komme til samme Kompagni; vi opnaaede dog at blive omtrent lige mange Sønderjyder i hvert af de to Kompagnier. Ved Udtagningen af Kuske, Ordonnanser, Skrivere og Hestepassere søgte jeg om at blive Skriver, men fik Bestalling som Hestepasser. Den 17. afgik saa Transporten med ubestemt Maal ved Fronten. Et broget Billede mødte os undervejs, og de første Tegn til Krigens Rædsler dukkede op: Lazarettog med saarede i blodige Bind og ude omkring udstoppede franske Uniformer hængt i Træerne. Den 12. fik vi Besked om at overskride Grænsen ved Noveaut-Arneville, og dermed var vi inde paa Livet af Krigen. Vi Sønderjyder samledes i Hestestalden til den gamle Ridderborg Premy, vi var en Snes Mand fra alle Egne og blev hurtigt »rystet sammen«; om Aftenen holdt vi Andagt som en stor Familie.

Pagny, som nu var vort Standkvarter, blev stadig beskyttet med Granater fra et bestemt Punkt og mest, naar der blev sendt Forstærkninger. Der blev fattet Mistanke om Spionage, og Borgmesteren og Præsten og to andre af Byens fornemste Mænd blev som Gidsler indsat i en Jernbanevogn, som henstod i det truede Jernbaneterræn. Det hjalp lige meget, og der blev derfor udstedt en Forordning med Paabud om, at ingen Civilpersoner maatte færdes ude efter Kl. 7 Aften. En 16—17 Aars Dreng kom for

Skade at overtræde Bestemmelsen, han kom intetanende 10 Minutter for sent hjem fra Marken, blev stillet op imod en Væg og skudt. Ganske vist blev den vagthavende »Feldwebel«, som havde givet Ordre til Eksekutionen, fjernet fra Afdelingen. Telefonen, hvorfra Spionagetjenesten var øvet, blev senere fundet i Præstens Kælder.

Den 9. December blev vor Bataillon 33 afløst paa Grund af Sygdom som Følge af det lange Ophold i Kulde og Regn under aaben Himmel. Jeg maatte dog blive i Vilsey. Kompagnichefen, som jeg var Hestepasser for, havde nægtet Ordre fra Majoreren til at foretage et Stormangreb paa eget Ansvar, og blev derfor flyttet til Afløsningsbatl. 27. Paa Gaarden Moskov, hvor jeg opholdt mig, indtil min nye Chef ankom, fortaltes, at to Landvæsenselever var forsvundne derfra selve Mobiliseringsdagen; det var Officerer i den franske Hær, som havde taget Tjenesten for at kunne udspionere det tyske Fæstningsværk, som endnu ikke var fuldendt. Paa Vejen tilbage til Pagny otte Dage senere saa jeg den første franske Fangetransport — 2000 Mand ialt — et jammerligt Syn, de gamle Uniformer med røde Bukser. De var tagne til Fange ved Thiocourt.

Juleaften 1914. Ude ved Fronten Kanonernes Drøn og Geværildens Knitren. Vi, som var fri for at være med i Skyttegravene, skulde holde Jul oppe paa Loftet i en stor Lade i Vilsey. Der var vel henved et halvt Hundrede Mand, et Grantræ var placeret, Pladsen ryddet og Gaverne henlagt i Nummerorden. Vi laa træet henslængt i Hælmen, da der pludselig blev raabt: »Giv Agt!« Det var Regimentskommandanten, en gammel Oberst, som kom styrtende op ad Trappen og ind gennem den lave Dør. Efter at en Salme var sunget, holdt han en Tale, som vist skulde være noget af et Jule-Evangelium, i hvert Fald var det saa Kejser Wilhelm, der var Vorherre, thi Jesus blev saa vidt jeg erindrer ikke nævnt. Julemorgen gik jeg op til Kirken, hvor jeg mødte en saaret, som støttede sig til en Kammerat. To andre kom med en haardtsaaret paa Baare, hvorfra Blodet dryppede i den allerede tilsnavsede Sne. Det var Jul. I den efterfølgende Tid skiftede jeg Chef et Par Gange; den sidste, en

Overtoldinspektør mente, at jeg hellere maatte gaa i Kompagni, fordi jeg var oppe fra den danske Grænse, men han beholdt mig alligevel som Hestepasser.

Under de stadige Øvelser med Haandgranater skete der den 26. April en Ulykke, idet en Granat eksploderede for tidligt. Een Mand blev dræbt, to haardt kvæstet og flere andre saaret. Den 14. Maj blev mit Kompagni forflyttet til Fæstningen »Kronprins«, oprindeligt fransk, nu med Skytset højt oppe vendt ind over Frankrigs Sletter. En lang Frontlinje kan overses fra dette Punkt, paa højre Bred ses næsten uden Afbrydelse »Præsteskoven« og nedenunder hører man ofte Tordenen rulle, saa højt oppe ligger vi.

Den 31. Juli blev vi afløst paa Fæstningen for at tage Kvarter i Gravelotte. Jeg kom til at bo paa Hotellet »Zum goldenen Ross«, som siden 1870—71 har været Samlingssted for Turister og Foreninger fra hele Tyskland og Frankrig. De to Landes Sønner sover her Side om Side i Tusindvis. Henrik Friis fra Tønder fortalte mig en Dag, vi stod og saa ud over Kamppladsen, som endnu bærer Spor af Begivenhederne dengang, at hans Fader havde været med netop paa det Sted, hvor vi stod.

I min Dagbog er den 24. September afmærket som en Dag med fint Efteraarsvejr. Min Kaptajn, Hauptmann Köhler havde beordret Hesten opsadlet for at ride til St. Hubert, hvor Kompagniet lavede Skansearbejde. Jeg var lidt vel tidligt paa Færde og trak for at forkorte Ventetiden frem og tilbage med Hesten, samtidig med at jeg havde Lejlighed til at glæde mig over Udsynet ned imod Statsskoven ved Rezanville. Pludselig dukkede tre Biler op nede i Kløften til St. Hubert. Hesten holdt ikke af Biler, og Hauptmann Köhler havde derfor givet Ordre til at holde den tæt ind paa Motorvognene, uanset Faren for en Paakørsel. Jeg gjorde som befaleet, men fik som Tak et Par meget betydende Øjekast fra Herrerne i den første Vogn. Da den anden Vogn kørte forbi, forstod jeg Meningen med de vrede Blikke. Det var Hans Majestæt Kejseren, der var paa Visitation herude.

Jeg meddelte Kaptajnen, at Kejseren var kørt igennem Byen, men dette vilde han ikke vide af, thi i saa Fald maatte han i Egenskab af Kommandant paa Stedet være bleven underrettet. Noget senere mødte jeg Gefr. Dankert, som var Køkkenchef i Officers-Casinoet, han mente, at jeg burde traktere H. M. med en Haandgranat, naar han kom tilbage, hvortil jeg svarede, at han jo selv kunde gøre det. Vi var vist kommet lidt for langt ud i vore Planer og maatte tage Vare paa vor Mund. Vi gik saa ud paa Marken efter M., netop den Plads, hvor Wilhelms Fader opholdt sig, da Slaget stod paa den 16.—18. August 1870. Her kunde vi tale frit. Hans Dankert kunde og vilde skaffe Haandgranater, een til Kejserbilen og een til mig selv. Jeg opfordrede ham til at udføre det, som jeg paa dette Tidspunkt ansaa for at være en Ugerning. Vi naaede dog ikke at blive enige om, hvem der skulde kaste Bomben, før Kejseren kom tilbage. Han havde været ved Fronten i tre Timer, i Følge med Kronprinsen. Der var en Del »Uro« i Afsnittet, men jeg tør ikke afgøre, om den skyldtes Kejsereens Besøg eller blot et Tilfælde. Nogen Tid senere overrakte Dankert mig et Dokument, som endnu er i min Besiddelse; det var en Arrestordre. Han føjede til, at han kun skulde have haft Vidner mod mig, saa vilde jeg være kommet slemt op at køre!

Tiden gik mest med Skansearbejde og Vagttjeneste, en Mængde Arbejde blev udført, bogstavelig til ingen Nytte, men Mandskabet skulde holdes i Arbejde for ikke at faa Tid til at tænke, noget som er i Strid med den tyske militære Lovbog. Aaret 1915 svandt, og de første Dage i 1916 oprandt med Graa-vejr. Antallet af Landsmænd var ved at svinde ind, Jes Jessen var kommet paa Lazaret og senere hjemsendt, Søren Schmidt og Anton Gammelgaard blev overført til et andet Regiment. Jeg havde dog den Glæde, at Jørgen Grau og Heinr. Friis flyttede ind paa Hotellet, hvor en Stue var bleven ledig. Grau mente, at det nu snart vilde være Slut med at bo i Gravelotte, og han fik Ret. Kejsereens Fødselsdag, den 27. Januar, blev

festligholdt med Parader, Taler og Skraal, og den 3. Februar lød Parolen paa Afmarch til den fjendtlige Stilling ved Nancy.

Bataillon 33 foretog Udrykning fra Feste Kaiserin om Natten Klokken 1 og kom til Verny henad Morgenstunden. Alle Troppetransporter skulde jo foregaa om Natten. Kun i særlige Tilfælde som, naar det gjaldt om at vildlede Fjenden, blev Transporterne afsendt om Dagen — med Tilbage-march om Natten, for at Fjenden paa den Maade skulde faa talt nogle flere Regimenter. Til andre Tider fandt man paa at markere Batterier; en tyk, tre Favne lang Granstamme blev sat i Skudstilling paa nogle provisoriske Hjul.

Med Verny som Udgangspunkt blev der truffet omfattende Forberedelser til et Stormangreb paa den franske Stilling i N., et betydeligt Støttepunkt for Fjenden. Der fortaltes, at dette Angreb vilde koste 25,000 Mand, og at alle Lazaretter i Metz var færdige til at modtage de Saarede. Alle Forberedelser og de forudgaaende Øvelser blev truffet i Nattens Mulm og Mørke, paa nær Køkkenfolkene skulde alle med, og der var saaledes ingen Mulighed for at slippe uden om. Jeg slap nu alligevel, fordi jeg fortalte Kaptajnen, at ingen vilde have Opsyn med Bagagen, og han var meget bange for at blive bestjaalet.

Der blev ikke lavet noget Stormangreb denne Gang. Saa sent som henad Kl. 3 om Natten, da alle Tropper var i Beredskab, ventede paa det afgørende Signal, bragte Patrouillerne Meldinger, som forhalede Angrebsordren, og om Morgenens kom Folkene tilbage, trætte og sjæleligt og legemligt udasede. I Stedet for at sprede Død og Undergang, som General Brovsky spaaede ved Afskeden fra Gravelotte, blev der foretaget almindelige Øvelser i Krigskunsten. Paa en March-Øvelse fra Verny kom vi til en Ruinhob og gjorde Holdt for at modtage Instruktion om Paapasselighed med Explosionsstoffer. Her havde et Kvantum paa 800 Ctr. Dynamit været opmagasineret, overvaaget af et Vagtmandskab. Hele Herligheden var gaaet i Luften og 27 Mennesker saa at sige sporeløst forsvunden. Den 16. 3. kom vi til Dornot, som ligger ved Foden af Fæstningen »Kronprins«.

Franskmanden havde i Mellemtiden faaet placeret langtrækende Kanoner, og vi havde saaledes Fronten nærmere ind paa Livet end sidst, vi var her. Banegaarden i Noveaut og den store Bro ved Moselfloden var slemmt medtagne, ogsaa Pagny blev beskydt voldsomt, bl. a. var Gasværket skudt i Brand.

Den 5. April fik vi Gasmasker tilpasset; det gav mig Anledning til allehaande Tanker at se os opstillet i Kreds og med en lang Tryne, i Sandhed en fin Figur af Mennesket, som vi stod der, væbnet med Gevær, Haandgranater, Sabel og saa denne Gasmasker paa. Ingen, selv Tyskerne, kan forbyde een at tænke.

Den 3. 4. fik vi Ordre til at flytte til Fly, som ligger paa den anden Side Moselfloden, 3 Km. fra Noveaut. Jeg kom i Kvarter hos ældre Folk, som kun forstod Fransk, men Ungdommen havde jo lært det tyske Sprog i Skolen, præcis det samme Forhold som hjemme hos os i Sønderjylland. Vel var vi sikre for Artilleriet her, men vi blev dog af og til hjemsøgt af Flyvere, som udsatte os for Fare ved Nedkastning af Bomber. Naar undtages nogle Skærmydsler ved Feltvagterne, var Stillingen rolig, det hele beror paa Gensidighed. Til Eksempel var det fastslaaet, at nogle Afløsningsregimenter 30 og 43 altid havde procentvis større Tab at notere — uden anden Anledning end Gensidigheden.

Min Svoger Peter Grau, som var ved 6. Kompagni, var meget forknyt, da han kom til mig, og jeg havde kun Livsmod til eget Forbrug. Vi ødelægges, selv om vi ikke bliver dræbt. Mest harmedes jeg over Kirkens Stilling til Krigen, det var for mig, som om Krigenes Ophavsmænd havde Støtte hos Præsterne, og vi trængte til en Reformation større end den, Luther fuldførte. — Den 12. Juli om Aftenen rykede vi veludrustede og uden mindste Vrøvl fra Franskmandenes Side ind i Stillingen i Haubitsskoven, øst for Moselfloden; det generede dem aabenbart ikke, at der var kommet nye Folk i Champey og Vittonville.

Champey, den 28. Septbr. 1916.

Kompagniet ligger forude i Skyttegravene ved Haubitz-

skoven, der falder af og til et Skud, men paa højre Side af Mosefloden, i Præsteskoven gaar det livligt til, vore Skærmydsler er for intet at regne i Forhold dertil. Vort afløste Mandskab kommer i Kvarter i Champey. Om Aftenen samles vi Danske hos Chr. Ludvigsen fra Sandet for at drøfte vore Landsmænds Stilling til Krigen. Spørgsmaalet blev optaget til Forhandling for lukkede Døre, Anledningen dertil var, at et Par Mand havde benyttet deres sidste Orlov til at stikke over Grænsen. Jeg formede mit Syn paa Sagen ved at henvise til en Artikel af Pastor Treplin i Indre Missions Missionsblad »Det gamle Budskab« om Synd og Dødsfrygt som Aarsagen til Faneflugt og Utroskab i Hærens Tjeneste. Svaret blev, at jeg ligesom Katten gik udenom den varme Grød! Vi var vel en halv Snes Mand til dette bevægede Møde i fremmed Land og i et Hus, som havde været udsat for Bombardement, tilmed under de mest fortvivlede Forhold, som tænkes kan.

Det havde været Jul igen, for tredje Gang ved Fronten; man kunde næsten ikke kende Forskel paa Julen og Kejsere ns Fødselsdag, hver Gang den samme Kommers. Fædrelandet leve! Det hele fik Skær af at være et stort Teater med levende Billeder. Sjælslidelse og Mismod ødelagde mange, den daarlige Forplejning var ved at blive synlig Underernæring. Jeg havde i den forløbne Tid været Tjener for adskillige Kompagniførere, sidst for en Hr. Münich, om hvem der blev fortalt en Mængde Historier. Manden var saa nervøs og forkuet, at han endte med at blive »savet af« af hans eget Officerskorps. Ellers var det sikkert gaaet for ham, som det gik Kaptajn Wecke ved 7. Kompagni, hvor Feltvagten kastede en Grav til Kaptajnen og satte et pænt tilhugget Kors paa med følgende Inskription: »Her hviler i Fred Kaptajn W., dekoreret med Jernkorset — ingen Heltegerninger, men han skal dø for andre Forseelser mod sine Undergivne, f. 23. 1. 1867, død ? 4. 1917.« Kaptajnen fik Graven at se, og der blev naturligvis stor Ballade med Melding til Regimentet. Resultatet blev som engang tidligere, da en Løjtnant Hase blev udsat for en lignende Spøg: Auditøren havde intet at bemærke udover,

at det jo var ganske rigtigt, at han skulde dø, det skal vi jo alle, og dermed var den Sag ude af Verden. I det ene Tilfælde blev der taget mange Skriftprøver og holdt lange Forhør, alt uden Resultat.

De fleste af dem, der har været ved II./86, vil erindre, at jeg hver Aften Kl. 7 skulde stille med opsadlet Hest bag ved Kirken i Champey og paa hans Kommando ride en Time. Jeg havde indgivet Orlovsansøgning og blev derfor kaldt op til min Chef. De har begæret Orlov! — Javel, Hr. Kaptajn! — Her findes en Paategning om, at De har sendt Beretninger til danske Aviser, passer det? — Ikke Beretninger, som vedkommer militære eller politiske Spørgsmaal. — De er jo Dansker? — Javel, jeg er født i Grænselandet. — Vil De gerne paa Orlov? — Javel, Hr. Kaptajn! — Jeg skal besørge Orlov til Dem, hvis De vil tegne Krigs-laan, ellers er den nægtet. Jeg vilde ikke forpligte mig paa staaende Fod og bad derfor om en Times Betænkningstid, hvorefter jeg raadførte mig med J. Grau. Vi blev enige om, at jeg skulde gaa ind paa Forslaget, men saaledes, at Tegningens Størrelse blev gjort afhængig af, hvormange Penge jeg kunde faa samlet i Kontanter. Grau skulde saa sørge for Indbetaling paa Bataillonskontoret. Løftet blev taget for god, og jeg fik Orlov i tre Uger. Fjorten Dage efter min Hjemkomst fik jeg Brev fra min Ven Grau, som skrev, at jeg kunde vente mig en Del, naar jeg kom derved; de tre Mark, han havde indbetalt paa mine Vegne, havde nær taget Forstanden fra Kaptajnen. Han havde ventet, at jeg havde tegnet mig for mindst 3000 Mark. Inden jeg naaede ud igen, var Kaptajnen imidlertid bleven forflyttet til Metz.

Vort Kompagni laa nu stadig i Frontstilling som Feltvagt, og der blev flere Gange fra fransk Side gjort Forsøg paa at bryde Kæden. I Retning af Verdun hørtes stadig stærk Kanontorden, og en Dag blev ogsaa vor lille By udsat for en heftig Beskydning. Der faldt henved 30 Granater i Byen, en havnede i Borgmesterens Køkken, en i Møddingen, en i Stalden, en i Kasinoet og 2 Granater slog ned i selve Kompagni-Køkkenet, men hele Bombardementet gik af uden Tab, vi havde kun en

Saaret ved den Lejlighed. Nu havde vi Ro i nogen Tid, men ovre i Præstesköven var der uafbrudt Alarm, særlig om Natten saa det ud til at være uhyggeligt derovre. Det værste for os var Flyvernes Angreb, efter at de havde opdaget os; saasnart Vagten raabte Alarm, maatte vi skyndsomst søge Dækning i vor Hule i Bjerget, som kunde rumme hele Afdelingen.

Den 11. Oktober kom Afdelingen igen i Frontstilling ved la Coto med Kvarter i Cory, men allerede den 1. Decbr. blev der givet Marchordre til Udrykning, Ilmarch efter Gremsey-Luyhofen, ca. 60 km. Vi tog afsted i Regn og Snesjap, men om Natten, da vi forlod Buchingen, tog Frostene fat og vanskeliggjorde Transporten af Bagagen. Vi marcherede hele Dagen og Aftenen med til Kl. 10, da vi naaede ind i en Skov, som kaldes Weisbach. Alle var dødtrætte og forkomne, og ingen af os skikkede til Vagttjeneste. Juleaften bød ingen Afbrydelse i Reglementet, naar undtages vort Haab om, at det maatte blive den sidste Jul i Felten. Juledag var jeg ved mit Kompagni i Skyttegravene, hvor jeg mødte en Del Kammerater. Artilleriet skød hele Tiden hen over os, og vi regnede saa smaat med et Angreb, men alt forløb roligt. Anden Juledag var jeg til Hesteappel i Fresny eller Eschen, som Byen kaldes paa Tysk, og det var en forrygende Snestorm den Dag.

Den 14. 1. 1918 havde II. 86 faaet Marchordre retur; vi forlod Skoven Kl. 10 Aften, og det var saa haard Vinter, at jeg sad fastfrossen til Hesten med et stort Læs Oppakning, saa jeg ikke kunde gøre mig Haab om at slippe ned ved egen Hjælp. I Nærheden af Vingast kom P. Ravn fra Fjelstrup hen til mig og bad mig om at tage hans Hjelm med, men jeg maatte afslaa det til Trods for en god Vilje fra min Side. Han saa bittert efter mig, men jeg kunde ikke have mere paahængt, jeg lignede i Forvejen en rejsende Marskandiser. Den 6. kom vi til M. og jeg har noteret, at Hans Johannsen holdt paa Gaden i Luksus-Køretøj, han var bleven tilbage i Lory-Madigny-Afsnittet for at føre Tilsyn med det forsømte Landbrug. Han havde en 30—40 Mand i Arbejde og havde altsaa en stor Bedrift.

Da vi kom tilbage til den gamle Stilling i Haubitzskoven,

havde jeg adskillige Genvordigheder, jeg fik saaledes Ordre til at møde med fuld Oppakning hos Kompagnichefen, beskyldt for at have fjernet mig fra Afdelingen uden Bagageofficerens Tilladelse. Jeg skulde indfinde mig hos ham i Byen Nory, som var skudt fuldstændig i Ruin og den Dag i Dag henligger i samme Tilstand. Ved Ankomsten dertil blev jeg gjort bekendt med den Rapport, der var indgaaet om mig, Løjtnant Stop forlangte mig straffet og afløst fra Bagagen. Chefen erkendte, at han jo egentlig var Skyld i min Bortgang, fordi han mundtlig havde givet mig Orlov, og der var ikke andet for end at finde en enslydende Nødløgn; vi blev derfor enige om at sige, at jeg havde været i mit gamle Kvarter for at kløve Brænde. I Virkeligheden havde jeg været ude for at slagte Svinmen det vilde ikke have været gyldig Orlovsgrund i en Rapport. Efter fire Dages Forløb kom der Bataillons-Dagsbefaling om, at Hestepasser Hansen for Fremtiden skulde afmelde sig hos Løjtnant Stop, selv om Chefens Tilladelse til Bortgang forelaa! Det var en Næse til Stop, og havde vi ikke været Venner før, var der ikke Haab om, at vi skulde blive det nu.

Det var tydeligt, at det nu bar mod Krigens Afslutning. Vi var jo gamle Karle, og selv om Disciplinen skærpedes, var vi ikke blinde for det, der foregik. Vel var Menigmand saa indfiltret i Militarisme, at Evnen til at tænke næsten var smuldret hen, men Evnen til at tie var vi alligevel stadig i Besiddelse af. Der blev jo fortalt et og andet i Krogene, blandt andet om Vaabenstilstand med Rusland.

Den 19. om Eftermiddagen kørtes 27 Kanoner i taaget Vejr op syd for Madigny, og om Natten gav de Koncert, flere Hundrede Skud blev affyret. Da Artilleriet kom tilbage, blev der Røre forude, vore Folk tog 4 Fanger, og vi havde to saarede. Saaledes gik det Dag ud og Dag ind. Nogen Tid senere fik jeg Orlov og blev sendt med Transporttog. Vi blev behandlet som Kreaturer, ved Samlingsstationerne var Barakker indrettede som »Foderpladser«. Vi var vel ca. 3000 Mand samlede, da Sendingen var færdig til at føres videre til Hamborg. Hjem-

rejsen tog paa den Maade $3\frac{1}{2}$ Dag og Tilbagerejsen den samme Tid, saa der blev ikke ret meget tilovers af 14 Dages Ferie.

28. Maj 18. Jeg har haft Staldvagt i Dag. Forude har der været en lille Træfning, og vi har haft 2 Døde og 3 haardt saarede. Der skydes voldsomt med Artilleri fra begge Sider. Det begynder nu at knibe med Foderet til vore Heste, vi skal stjæle for at faa det nødvendige. Med tre Pund Havre og en lille Visk Hø kan Hestene ikke holdes paa Benene, og falder Hestene af, er der mange andre ved Kompagniet, som nok vil bytte med os, der er saaledes ikke andet for end at stjæle sig til Foderet. Ingen blev straffet for at stjæle Foderet kun for at blive taget paa fersk Gerning. Den tyske Militærlovbog indeholder ellers strenge Bestemmelser for Tyveri. Jeg skal fortælle om et af de Tyvetogter, som illustrerer tilstrækkelig tydeligt, hvorledes det gik for sig.

Om Natten den 28. Juni var vi tre Mand ude paa Forpagter Gejots Mark for at bjerge nogen Kløver. Bonden, som havde mærket, at der blet stjaalet paa Marken, havde sat sig paa Lur efter os. Da vi havde læsset, kom Manden frem af sit Skjul og fulgte med os for at faa konstateret, hvem der havde stjaalet hans Kløver. Han meldte øjeblikkelig Tyveriet til Vagten, og de to kom sammen ind i Stalden, medens jeg ene opholdt mig der. Det var jo paafaldende, at Hesten havde Sele-tøj paa midt om Natten, og der kunde saaledes ikke være nogen Tvivl om, at jeg havde noget med Græstyveriet at gøre. Det første Spørgsmaal gjaldt mit Navn og Formation, men jeg var rent ud sagt fra Sans og Samling og kunde hverken huske det ene eller det andet. En Mand, som var stationeret i samme Stald, kom mig nu til Hjælp. Om han kendte mig, spurgte Vagten. Nej. Han havde aldrig hørt mit Navn. Et fiffigt Øjekast fra Vagten var Signalet til mig om at forsvinde, og det gjorde jeg skyndsomst. Der blev nu sendt Meddelelse til Bataillonskontoret, og Forhør blev holdt i Sagen, men ingen vilde vedkende sig Tyveriet, skønt 1 Løjtnant, 2 Underofficerer og 12 Mand var vidende om det. Sagen blev opgivet paa Grund

af manglende Beviser. Saaledes blev den civile Retspleje haandhævet paa tysk Grund, lige i Nærheden af den franske Grænse i det Herrens Aar 1918.

Den 6. August flyttede vi igen ud til Lory, hvor Forpostfægtninger og Patruljesammenstød hørte til Dagens Orden. Der var flere Døde, og en Del var geraadet i Fangenskab, deriblandt Jens Hansen fra Barsmark. Jørgen Grau skrev til mig, at der nu var ved at blive uroligt, der var ankommet amerikanske Tropper, som skød alt i Grus, og den civile Befolkning maatte fjernes. Der udspandt sig hjerteskrærende Scener, da gamle og Børn med Magt maatte bringes fra deres Hjem, mange af dem vilde hellere have delt Skæbne med Soldaterne, bare de kunde have faaet Lov til at blive.

Sidst, jeg var hjemme paa Orlov, blev jeg fra mange Sider raadet til ikke at tage ud igen, Krigen vilde nu snart faa en Ende. Der var ogsaa en Del, som forlod Toget til Fronten, da Kanontordenen kom i Hørevidde. Jeg kørte dog helt ud og meldte mig til Tjeneste igen. Men hvor forandret var der ikke bleven, siden jeg var her sidst, nu var det Krig uden Pauser, Uro Dag og Nat, og Vejene blev ustandselig beskudt for at hindre Tilførsel af Forplejning. En taaget Morgenstund benyttede vi Lejligheden til at flytte Hestene fra Skoven ind i en gl. Teglovnbygning i den sydlige Del af Byen Corny. Vi var næppe færdige, før vi blev overdænget med Granatild, og kun ved et Mirakel slap jeg derfra med Livet. En Fuldræffer slog ned i Stalden, to af Hestene laa med oprevet Bug, og fem andre var haardtsaarede. Jeg var ene i Nærheden og slap med at faa en Splint i Støvlen. Det øvrige Mandskab var faa Minutter før taget i Skoven efter Forplejning.

Et Mundheld siger, at ikke alle falder, som gaar i Krig; det forstaar man, naar det kan gaa til paa den Maade som her fortalt.

Den 5. November fortæltes, at Kejseren nu var flygtet til Holland. Troskabseden var sat ud af Kraft, havde i hvert Fald ingen Betydning mere, men det var jo ikke blide Ord, der faldt om Wilhelm II.

Om de sidste Dage før Sammenbrudet har Jørgen Hansen gjort en Del særskilte Optegnelser, som vi lader følge her:

Mange, baade ældre og yngre Mænd her i Sønderjylland kender Hr. Gruner, Fotograf og Vogter af den store Fællesgrav i Gravelotte, hvor der hviler 30,000 faldne Soldater fra Slaget den 16.—18. Aug. 1870/71. Hr. Gruner havde ogsaa Nøglen til Museet, hvor det betydeligste af de udstillede Genstande var den hele Opstilling af Tropperne ved det afgørende Slag i Krigen 1870/71, som kostede mere end 100,000 Mennesker af Døde — foruden al anden Krigsrædsel og Eftervirkninger.

Hr. Gruner fra Gravelotte gav mig de første Oplysninger om de virkelige Forhold. Det var hen paa Morgenstunden den 17. Oktober 1918. Jeg var sendt fra min Afdeling for at opkøbe nogle Madvarer i Landsbyen bag ved Frontstillingen, Cota ud for Pont i Mousson, at jeg mødte Gruner midt paa Dreufus Broen imellem Ars og Jouy-aux-Arch. Er der Nyt fra Gravelotte spurgte jeg. Ja, vi har faaet Ordre til at rejse ind ad Tyskland, og Frontstillingen er faretruende; der staar en Armé Amerikanere og franske Tropper parat til at gaa imod Fæstningen Metz — for at naa Berlin, 4 imod 1 — hvis Vaabenstilstand eller Revolution ikke indtræffer, før der gives Signal til Op-march, og du vil i første Tilfælde enten være iblandt de Døde eller en Krøbling. Jeg tilføjer — eller Fange! Men han bliver ved. Ja, denne prægtige Bro, hvorpaa vi staar, vil blive sprængt af eder, men de fremstormende Tropper vil nok skyde Landsbyerne paa begge Sider Moselen i Grus, før de naar ind til Metz. Jeg har min Viden fra Spionagecentralen, derfor tro kun mine Ord.

Hr. Gruner gav mig Haanden til Afsked. Jeg stod et Par Minutter og saa efter ham, indtil han kom til Enden af Broen; saa vinkede han, og jeg steg i Sadlen og red videre i modsat Vej efter Gravelotte til.

Da jeg ved Aftenstid kom hjem, omtalte jeg ikke min Viden, end ikke til min gode Ven og Landsmand Markus Hansen. Vester Nybøl, som var Proviantkusk til Frontlinjen. Vi laa i Fæl-

leskvarter, men Forsigtighed var gaaet En saadan i Blodet, at man troede, at selv Væggene havde Øren.

Dagene gik — nu begyndte selv Tyskerne at tale om store Begivenheder, og Vognen var ved at løbe ned ad Bakken. Det var, som om ingen holdt tilbage for at stoppe den. — Vagterne fordobledes, Disciplinen skærpedes, men uden mindste Virking. Alt, hvad der er fæstnet af Oplevelser, og hvad jeg har noteret i de sidste 3 Uger, kan kun opleves — jeg formener, at det er umuligt at gengive disse Indtryk og Følelser, som besjælede et Menneske under de daværende Forhold, da der blev Udsigt til at slippe bort fra al den Uhygge, og da den højtidelige Stund indtraf, da det lød: Krigen er forbi! Natten mellem 11. og 12. Novbr. var en Oplevelse, som ingen kan faa Følelse af uden den, som var ved eller i Nærheden af Fronten, den kan ikke gengives med Ord.

Nu var Fronten fri. Soldaterne handlede deres Uniformstykker bort til Amerikanerne og Franskmænd. Vi har jo aldrig haft noget personligt imod hinanden, blev ofte udtalt under saadanne Handeler.

Men det gik jo, som Hr. Gruner havde sagt, at Afgørelsen stod for Døren, for just en Maaned efter rykkede vi ud over den franske Grænse og passerede et Stykke Landevej ved Byen Corny, som vi for første Gang betraadte den 21. Septbr. 14; men hvor forandret var Troppeafdelingen bleven i disse Aar. Vi rykkede ind med den kendte tyske Militær-Disciplin, alle sunde, velpaaklædt, godt forsynet med alt, hvad der kunde forlanges af Udrustning og til Forplejning.

Og nu den 17. Novbr. 1918 — da tænkte jeg, da vi passerede dette Vejstykke, — Resterne, ja ynkelige Stumper af den stolte tyske Armé. — Vi var rykket ind med 268 Mand til hvert Komp., og jeg havde noteret dem, som var ved Indmarchen, det var 58 af Stamfolk ved 5. Komp. — Resten var Udfyldningsmandskab i de 4 forløbne Aar; den hele Batl. var pjaltet, i Uorden, var luset, jeg tænker allesammen, lidende af Hunger.

Nu gik det jo anderledes, end den Gang vor Batl. blev afmønstret til Afgang fra Altona den 17. September 14 — da lød

Rejsebefalingen paa et ubestemt Maal. Toget skulde dirigeres undervejs.

Nu vidste enhver Mand, at vi skulde vandre 200 Klm. med Forladningsplads Heidelberg den 3. December Kl. 3 om Natten, og derefter hjemad til Haderslev. Med en Togstamme — hvor mange har jeg forglemt, men jeg tænker mig, at baade Vojens og Haderslev Borgere mindes hin Morgenstund den 5. Decbr. 1918, da II./86 standsede i Vojens og maatte skille Togstammen for at faa indsporet efter Haderslev.

Der fortaltes, at der ventedes 2000 Mand; men med tomme Vogne vel et Par Hundrede (Resten var alt undervejs bleven afmønstret) kom vi ind til Haderslev By, som gav os et hjerteligt Velkommen hjem, men blev skuffet over det faatallige Mandskab.
